

УДК 373.5.016.821.1.61.2

ОЛЬГА СЛОНЬОВСЬКА, кандидат педагогічних наук, професор
кафедри української літератури, Карпатський національний
університет імені Василя Стефаника, Україна
ORCID ID: 0000-0002-4705-7130
olga.slonovska@ukr.net

НОВІ ПРОГРАМИ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ СЕРЕДНІХ І СТАРШИХ КЛАСІВ ("Доборолась Україна до самого краю..." (Тарас Шевченко), або Новітня казка "Рукавичка")

OLGA SLONIOVSKA, Candidate of Pedagogical Sciences,
Professor Department of Ukrainian Literature, Vasyl
Stefanyk Carpathian National University, Ukraine

NEW PROGRAMS FOR MIDDLE AND HIGH SCHOOL STUDENTS IN UKRAINIAN LITERATURE

У статті розглядається питання навчальних програм з української літератури в середніх і старших класах (старших – відповідно до рівня стандарту й профілю). Багато уваги приділено забезпеченню засобами шкільної програми з української літератури інклюзії та уникнення булінгу.

Вказано на інтегровані програми на перспективу для старших класів (10, 11, 12) рівня стандарту, які передбачають взаємозв'язок української літератури з українською мовою або взаємозв'язок з українською мовою і зарубіжною літературою.

Ключові слова: чинні програми, пілотні програми, інтегровані програми, програми і підручники для рівня стандарту і профільного рівня у старших класах.

Summary. The article examines the issue of Ukrainian literature curricula in middle and high school (in high school, according to the standard and profile level). Much attention is also paid to ensuring inclusion and avoiding bullying through the school curriculum in

Ukrainian literature. Integrated programs for the future for senior grades (10, 11, 12) of the standard level provide for the relationship between Ukrainian literature and the Ukrainian language or the relationship between the Ukrainian language and foreign literature.

Key words: current programs, pilot programs, integrated programs, programs and textbooks for the standard and profile levels in senior grades.

Мета: проаналізувати нові програми з української літератури для середніх і старших класів; вказати на позитивні сторони, а також дати оцінку упуцненням, які знаходимо в них.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Реформи в будь-якій галузі добрі тоді, коли їх упроваджують і реалізують професіонали. Коли ж за подібні справи беруться анальгетики й неукі, розпочинається всеохопна своїми масштабами катастрофа. Звичайно, подібні горе-ініціатори себе ніколи й нізащо не компетентними не вважають і типовими горлохватами не визнають. Для збереження власного іміджу навіть намагаються посилитися на закордонну практику, на передові взірці найкращих іно-

земних технологій, на нібито дуже ефективні новаторства. Урешті, на що завгодно, щоб тільки їм повірили свої, а ті, що за кордоном, не поспушилися надсилати гранти. Чесно кажучи, насправді йдеться лише про легкі і скорі заробітки, але аж ніяк не про користь для народу, чие підростаюче покоління в таких ситуаціях постійно піддається нелюдським експериментам, наприклад, на рівні шкільних знань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рано чи пізно настає момент, коли раптом виявляється, що механізм такого навчання і здобування знань через численні системні помилки вимкнувся остаточно й уже навіть не перезавантажується. Зі шкільною програмою зараз маємо саме це: учителі нарікають, що діти нічого не читають (чи й не вміють читати?), не здатні розв'язувати елементарні задачі (про таблицю множення й вести мову годі?), нічим не цікавляться (а чим можна цікавитися в умовах хронічної переваги від катастрофічного надміру інформації?) і готові перебувати в комп'ютерних іграх, "денно і нічно", зовсім знехтувавши реальним світом.

Коли ж це лихо почалося в українській середній освіті й чим узагалі закінчиться? А почалося ще на-

прикінці першого п'ятиріччя нинішнього тисячоліття, але триває досі й уже добігає до закономірного фіаско. Чому? Першопричиною стало те, що укладати шкільні програми взялися "псевдоспеціалісти", котрі ні в методиці, ні у віковій психології, ні у шкільній педагогіці, як кажуть у народі, "ніц не петрали" і досі нічого не розуміють. Їхнє невігластво катастрофічно вилазило з усіх щілин недолугих програм та убогих своїм змістом підручників. Учителі-практики спочатку пробували опиратись відвертим псевдоспеціалістством, але у відповідь чули: "Будете подавати учням те, що ми запропонували, і вчити саме так, як ми (!) рекомендуємо!"

З українською літературою як чи не єдиним, але провідним і чільним видом мистецтва (усі інші навчальні предмети стосуються певних наук, а про зарубіжну (світову) літературу ми більш конкретно скажемо нижче) ситуація моментально виявилася критичною. По-перше, укладачі програм для середніх класів орієнтувалися на ті твори, які самі колись читали ще в радянській школі – інших, на жаль, фактично й не знали, а щоб налякати невдоволених опонентів, придумали жупел "не треба травмувати дітей!" – і взялися вилучати з підручників одне, зате вводили набагато трагічніше. Ось, таким чином, і прибрали оповідання "Ялинка" Михайла Коцюбинського – твір високої художності і якості.

Урешті, якщо говорити про подібні "комплекси травми", то їх не мають лише хіба що садисти, гвалтівники й убивці. Нормальна людина навіть у юному віці володіє емпатією, співчуттям, власне, тими підсвідомими нібито комплексами, а насправді моральними гальмами, які не дозволяють їй переступати межу моралі, закладені в менталітеті на підсвідомому рівні. Етнопедagogіка, на якій побудували свої праці Василь Сухомлинський, а значно пізніше і Мирослав Стельмахович та Богдан Ступарик, веде мову саме про це! Ось тільки горноваторам таке розуміння недоступне, як і величезний і багатющий

потенціал української літератури для дітей! Вибракувавши з підручників української літератури для середніх класів Михайла Коцюбинського, "горе-спеці" увели у шкільну програму "Федька-халамидника" Володимира Винниченка, у якому прекрасний душею підліток фізично гине через власних батьків, котрі не захистили свою дитину, а навпаки, належно не розібравшись у ситуації, без вини піддали жорстокій екзекуції не винуватця того, що сталося під час льодоходу, а насправді єдиного рятувальника панича Тольки. І що? ви думаєте: учні – ровесники літературного героя – не будуть страждати від такої несправедливості? А ось Василько з оповідання "Ялинка" Михайла Коцюбинського у скрутній ситуації зумів і обидвох коней випрягти з поламаного воза, і врятуватися від вовків. То яке ж із цих оповідань трагічніше – "Федько-халамидник" чи "Ялинка"? Яке значно більше травмує читачів?

Новітні часи наполегливо вимагають, щоб школа заздалегідь унеможливлювала булінг і забезпечувала інклюзію. На практиці це далеко не просто. І перше, і друге, крім усього іншого, мусить функціонувати бодай епізодично в художніх текстах чинної програми з української літератури. Проте оповідання Григора Тютюнника "Дивак", яке зараз пропонує чинна програма п'ятикласникам, аж ніяк не стосується булінгу, а ще воно десятилітнім учням взагалі не зрозуміле, бо це твір для дорослих читачів, а не для дітей.

Інклюзія – це насамперед створення умов, за яких кожна дитина чи людина взагалі, незалежно від її фізичних, розумових або інших особливостей (інвалідності, віку, статі, національності), може повноцінно жити, навчатися та працювати в суспільстві нарівні з усіма іншими. Це принцип "включення" у соціум, що усуває бар'єри (пропонує пандуси, адаптовані програми) та забезпечує рівні права.

Але ж хоча тільки недавно вголос повели мову про інклюзію, цього не цуралися укладачі шкільних

програм і підручників й раніше. Наприклад, запропоновано оповідання "Маленький горбань" Спиридона Черкасенка у 6 класі. А для старших класів ми рекомендували б новелу Василя Симоненка "Вино з троянд". Проте загалом тут виникає проблема: подібних творів не тільки в нашій, а й у всіх літературах світу обмежена кількість.

У середніх класах шкільна програма, навіть пілотна, має бути націлена на те, щоб, насамперед, зацікавити молодших підлітків літературою, прищепити вміння вдумливо читати, виробляти власні умовиводи стосовно вчинків літературних осіб, зокрема ровесників учнів та учениць. Як психологічний тренінг варто практикувати фанфіки (створення учнями власних щасливих розв'язок, якщо художній твір завершується трагічно). Старші підлітки повинні "вчитися життю", тобто на помилках літературних героїв і персонажів досягти мистецтва активного повноцінного перебування в соціумі. Діти такого віку вже мають певний життєвий досвід і на основі прочитаних книг, і самі неодноразово стикалися з проявами зла й несправедливості. Вироблення активної життєвої позиції, протистояння кривді, непотурання байдужості навіть у такому віці для них украй необхідне.

Безперечно, що повинні переважувати літературні твори в основному світлої, оптимістичної гами. Отже, пригоди і фантастика мусять у підручниках з української літератури для середніх класів домінувати. Ми порадили б укладачам навчальних програм, а також авторам шкільних підручників і вчителькам та вчителям української мови і літератури особливо сумлінно прочитати працю Григорія Ващенко "Виховний ідеал". А пропонуючи повість Андрія Чайковського "Укравдин син", Івана Франка "Захар Беркут", Сергія Плачинди "Роксолана", практикувати і в підручниках теоретично, і на практиці під час відповідних уроків бодай маленькі дискусії.

На жаль, тексти деяких надзвичайно цікавих творів нашої літера-

тури, на жаль, несуть відбиток радянської доби. Тому пропонуючи "Зачаровану Десну", мабуть, не потрібно ставити запитання, чому Сашкові "було неприємно сміятися в церкві", як це свого часу подавала одна з авторок підручника з української літератури (2006, с. 99). Також із шкільного варіанту повісті Михайла Стельмаха "Щедрий вечір" варто прибрати славословія радянській владі. Чи укладачі підручників самостійно не здатні зрозуміти, де у творі "мисочка гадюці", яку треба редакторською правкою вилучити?

І взагалі, варто дотримуватися принципів посильності, доступності текстів, актуальності їхньої тематики. Адже, наприклад, оповідання "Сім'я дикої качки" Євгена Гуцала – про малят, а не про молодших підлітків! Методичний апарат має бути продуманий, містити цілий комплект посильних і цікавих запитань та завдань. Категорично недопустимі запитання, на які можлива відповідь одним словом! Художнє оформлення підручника, ілюстрації мають бути підібрані з високим естетичним смаком. Учителька (учитель) – підручник – учениця (учень) – це саме та єдність і навіть цілісність, яка забезпечує креативне навчання, творчість, прищеплює любов до читання, навички та вміння шкільного аналізу всіх типів (услід за автором, пообразного, сюжетно-композиційного, цілісного). Зосереджуватися в підручнику лише на ігрових моментах також небезпечно. Ігрові моменти – засіб, а не принцип чи метод. Навчання – труд, праця, а не суцільна гра!

Список літератури для позакласного читання та зошити з вдрукованими завданнями також важливі, як і вступні сегменти з поясненнями особливостей конкретного підручника з інструкцією користування методичним апаратом.

На жаль, навчальний предмет української літератури у старших класах вже у цьому тисячолітті в Україні зазнав таких страхітливих маніпуляцій, що ні в казці сказати, ні пером описати. В один момент

спаскуджено й опошлено все, що українськими методистами ХХ–ХХІ століть (Тетяна Бугайко, Федір Бугайко, Євген Пасічник, Ніла Волошина, Станіслав Лісовський, Анатолій Градовський, Ганна Токмань, Ольга Куцевол, Зоя Шевченко, Юрій Бондаренко, Леся Мірошніченко, Григорій Клочек, Лілія Овідійчук та ін.) сумлінно напрацьовувалося теоретично і практично. Самопроголошеним псевдометодистам з вивчення української літератури виявилось узагалі до фені десятиліттями чинні педагого-психологічні методи, прийоми, засоби і навички! Принципи доступності, цікавості, посильності, відповідності віковим особливостям художніх текстів також виявилися знехтуваними. Натомість восторжествував принцип що? під рукою маю, те й упишаю в навчальні програми й підручники, тобто усякого й побільше. Закономірно, що не минуло й кілька років, як у кожному зі старших класів кількість письменників, чий твори рекомендувалися для текстуального прочитання й аналізу, сягнула майже 40 осіб, а значить, пропонувалося й не менше сорока творів для текстуального вивчення. Іншими словами, що кожен другий-третій урок, то новий письменник і, закономірно, як мінімум – ще один роман, п'єса чи кілька віршів.

Такого шаленого галопу не змогли б витримати навіть студенти філологічних факультетів, а у старшокласників, звичайно, були й інші навчальні предмети: геометрія, алгебра, фізика, хімія. А також є зарубіжна (світова) література, українська мова. А ще на горизонті випробування для вступу ЗНО (тепер – НМТ)!

І ось замість того, щоб у старших класах на всі навчальні предмети кожного дня, згідно зі санітарними вимогами, витрачати всього три години (у середніх класах – лише 1,5 години), сумлінні учні й учениці почали засиджуватися над виконанням домашніх завдань до третьої години ночі. Художні тексти вже майже ніхто не читав і не читає або читав і читає від випадку

до випадку, тобто засвоює "по діагоналі", при цьому, звичайно, не отримуючи жодного естетичного задоволення.

Майте сміливість таких учнів/учениць осуджувати? Ми особисто – ні!

Коли ж окремі вчорашні випускники після успішно складених випробувань благополучно ставали студентами гуманітарних спеціальностей, наприклад, "Українська мова і література" чи "Журналістика", починалася друга серія проблем: виявлялося, що школа їм не дала необхідного фундаменту. Так, вони нібито все з чужих уст сяк-так аналізували, проте це набирало вигляду, як каже народ, "біг пес через овес: не шкодило ні псові, а ні вівсові".

Замість того, щоб усунути з аналізу творів пропахлий нафталіном класовий підхід і "боротьбу з приватною власністю", а натомість постаратися певні художні тексти подати під іншим кутом зору, деякі автори підручників ухопилися за фемінізм і емансипацію в літературі, хоч у світі це явище в літературі – уже давним-давно пройдений етап. Гаразд, нехай про подібне висловлюють власні погляди студенти і студентки, але ж не учні! Для них – це чуже, стороннє, без найменшого власного досвіду. Та й українська історія не подає "полювання на відьом". Українські жінки завжди почувалися рівними з чоловіками в усіх правах як у княжі, так і козацькі часи. Про це донесли інформацію навіть прислів'я: "Як тато скаже, так по-маминому й буде!", "На жінці в хаті тримаються три кути, а на чоловікові – один!" А щоб відповідне прислів'я виникло, воно мало б підтвердитися практикою щонайменше 1500 разів!

Стосовно класового підходу й боротьби з приватною власністю – теж казуїстика. Найбільше від цього псевдометоду постраждала прекрасна повість Ольги Кобилянської "Земля". Уже не знаємо, кому з науковців, насамперед, у голову стрільнуло, що Сава убив Михайла через спадщину. Бо ж хіба не через неправильне виховання батьками

синів, не через штучне формування рідними татом і мамою ненависті між братами з юних літ? Та ж насправді Сава в тисячу разів морально кращий від Михайла! Не вірите – уважно прочитайте твір самі й знайдіть усі епізоди, коли рідні батьки любили тільки "ідеального" Михайла і психологічно глумилися, породжуючи комплекс неповноцінності прямолінійному й чесному та вірному у своїх почуттях до Рахіри Сави!

Так, у повісті "Земля" є роми, власне, цигани – Рахіра Чункач та її батько Григорій. Але ж Рахіра подана Ольгою Кобилянською такою яскравою особистістю, що до неї далеко й Анні, і Марійці, і Докійці, й Домініці! Чим же Рахіра вам, опоненти, не сподобалася? Та це ж типова емансипована жінка кінця XIX – початку XX століть! Далі – ще гірше. Наприклад, багатогранну творчість Ольги Кобилянської піддали такій вівісекції, що зі списку її творів, як у народній казці, залишилися тільки "ніжки та ріжки". Стосовно повісті "В неділю рано зілля копала", написаної в неоромантичному руслі, то про цей твір навіть на уроках позакласного читання неможна і згадувати. А врешті, як же й згадувати, якщо укладачі програми подали список, від якого вчитель не має права відходити ні на йоту! Це що? – новітній валуєвський циркуляр?!

Урешті, роми як літературні герої справді є і в повісті Ольги Кобилянської "В неділю рано зілля копала", де також змальовані позитивно і в романтичному дусі! А ще цигани-роми фігурують у повісті "Дорогою ціною" Михайла Коцюбинського. То, може, і цей твір, об'єктивно кажучи, винесемо за дужки української літератури?! Але ж варто всього лиш зробити виноску, що цигани – це роми, що саме так у наш час їх варто називати! На жаль, рецензенти рукописів підручників іноді висловлюють таке, що хоч за голову хапайся. Пам'ятаю, як одного разу рецензент мого підручника написав, що неможна поляків називати ляхами, бо це образливо!

Що в подібній ситуації казати?

Хіба образливо українців називати русинами, рутенами, русичами? Ні! Так само поляків не образливо називати ляхами! Більше того, у Польщі є навіть чоловіче ім'я Лях (Лех Валенса, наприклад), як у Чехії – ім'я Чех, а у Вірменії – Армен. Якби ці лексеми вважалися лайливими, то чи могли б вони стати іменами?

А у "Гайдамаках" Тараса Шевченка є ще єврей Лейба і його донька-красуня, котру Тарас Григорович змальовує з величезним захопленням! А той же Лейба Яремі Галайді допомагає визволити Оксану від конфедератів, хоча при цьому неабияк ризикує власною головою. Нема в "Гайдамаках" ніякої ненависті до євреїв, бо, як і осілі роми, вони проживали мало не в кожному населеному пункті України, а єврейські погроми в Україні в роки громадянської війни чинили тільки російські чорносотенці й денікінці. Україна знаходилася на перехресті європейських шляхів, а тому аж ніяк не могла бути стерильною нацією, як, приміром, японці. Уже з цієї причини неможна очікувати, щоб у художніх творах українських письменників не існувало представників різних національностей!

І ще про дуже важливе. Сьогодні літредактор у видавництвах – звичне явище. Але ж у XIX ст. літредакторів узагалі не було. Твір друкували так, як його приніс автор у видавництво. Та ж таки "Чорна рада" Пантелеймона Куліша в радянські часи заборонена, а коли у 90-х рр. XX ст. появилася друком, то чомусь без жодного редакторського втручання. Ось і причина, чому вона нечитабельна для дев'ятикласників! А ще треба чітко розрізняти шкільну програму з української літератури й університетську чи інститутську програму з історії української літератури для студентів філологічних факультетів. Покійний доцент-методист Анатолій Фасоля створив прекрасну програму, але ж вона надається хіба що для ЗВО, а не для загальноосвітніх середніх закладів I–III рівнів акредитації, тобто ліцеїв і коледжів, та навіть не для

класів з профільним рівнем, з поглибленим вивченням української літератури, хоч і для цієї категорії вона надто ускладнена.

Наша думка така: НАДАЛІ У СТАРШИХ КЛАСАХ УПРОДОВЖ НАВЧАЛЬНОГО РОКУ ЗА ПРОГРАМОЮ СТАНДАРТУ УЧНІ Й УЧЕНИЦІ ПОВИННІ ВИВЧАТИ НЕ БІЛЬШЕ 10 ПИСЬМЕННИКІВ *при збереженні тієї ж самої кількості годин на уроки з цього навчального предмета, яку маємо зараз!*

Але спочатку давайте переглянемо, що саме є катастрофічно зайвим для шкільної програми з української літератури у старших класах, причому як рівня стандарту (повністю!), так і профільного рівня (значно меншою мірою). На мою думку, не варто настільки детально торкатися особливостей українського літературного процесу радянських часів. Це явище надзвичайно складне, суперечливе й власною ушкодливою, а деколи й брутальною суттю не для учнівського розуміння. Фривольні своєю суттю літературні угруповання, дискусії, ворожнеча у 20–30-х роках, доноси і наклепи, поширені в мистецькому середовищі впродовж усього XX ст., компартійна колотнеча – не для всезагального огляду. Про таких персон, як Андрій Головка чи Віктор Петров (Домонтович) з відомих причин узагалі краще учням навіть не згадувати! Урешті, ще висококваліфіковані літературознавці дуже тактовно можуть вести мову про явище цензури й кдб, але ж не вчитель/вчителька має розглядати подібне з учнями/ученицями на уроці! Якщо ж когось з некомпетентних у цій сфері чи заангажованих цікавлять "методи" вербування кадебістами їхніх жертв, нехай прочитає від титли до титли мою 800-сторінкову монографію "Феномен генія: "Ми є тому, що нас не може бути" (Ліна Костенко)"!

І, насамкінець, про інтегровані навчальні предмети, власне: 1) поєднання української літератури з українською мовою; 2) поєднання української літератури з зарубіжною літературою; 3) поєднання української літератури з українською мо-

вою і зарубіжною літературою у класах, які вчитимуться за програмами рівня стандарту. По-перше, не такий чорт страшний, як його малюють. По-друге, очі бояться, а руки роблять. Головне тут: не переборщити, не переускладнити, не довести креативний задум до тієї кондиції, яка називається "місія нереальна", або "місія нездійсненна" чи "місія неможлива". На жаль, з добрих намірів "у пеклі, кажуть, весь поміст зложився" (Леся Українка, "Давня казка"). Основним предметом в інтегрованому курсі мусить залишатися власне українська література, тобто на інший чи інші предмети відводиться всього одна година на два тижні.

Вдале поєднання шкільних предметів української мови і української літератури важливе при вивченні ідіостилі письменників і стилістики художніх творів загалом. Завдання мовного змістуна матеріалі художніх творів можуть мати кілька різновидів:

1. Лінгвоаналіз поезій, а також поезій у прозі й художніх текстів (насамперед у стилі імпресіонізму й експресіонізму).

2. Внутрішня форма (ВФ) ключових лексем як поетика назви, поетика імені, поетика художнього засобу.

3. Фонетичний аналіз художніх засобів (зразки алітерацій і асонансів).

4. Синтаксичний аналіз уривків із прозових творів.

З лінгвоаналізом поезій учениці / учні вже знайомі з середніх класів, уміють укладати найпростіший паспорт ліричного тексту (автор, назва поезії чи без назви, тема, ідея, віршовий розмір, найважливіші художні засоби та їх найпростіше "розкодування"). У 10–12 класах учительці/вчителю варто пояснити ученицям/учням, що картини природи в час написання віршів перед внутрішнім зором поетки/поета (власне, в уяві) на блискавично на коротку мить ніби проявляються у вигляді мислеформи (яскравої картини – згідно з висновками українського мовознавця Олександра Потебні), яку авторка/автор ста-

рається перенести на папір з допомогою слів. Ось чому іноді таке "перенесення" дуже складене для реципієнтів ("Антонич був хрущем і жив колись на вишнях, / на вишнях тих, що їх оспівував Шевченко" (Б. І. Антонич, вірш "Вишні").

Внутрішня форма слів часто віками акумулює і зберігає своє первинне значення, навіть якщо нащадки його й із часом перекручують. Наприклад, загальновідома билина про Солов'я-розбійника. Але ж ніякого соловейка в первинному тесті цього усного твору часів Київської Русі не було, а був "соловий розбійник", тобто брудний, огидний злочинець. Так, він міг пронизливо свистіти, щоб заздалегідь перелякати подорожніх, але ж не співав-вितюхував соловейком! Імена язических богів, як і назви українських місяців (січень, бо січе; лютий, бо лютує; квітень, бо все квітне) теж найчастіше мають виразну внутрішню форму: Березина (та, що оберігає), Дажьбог (той, що дає), Марена (Морена) (та, що морить, несе смерть). Дрібніші язическі божества (водяник, лісовик, майки (від назви весняного місяця май, або нявки, мавки) достеменно зберегли внутрішню форму у своїх назвах. Виразну внутрішню форму зберегли окремі квіти (незабудки, чорнобривці). А ось "голубе небо" – це небо не синє і не блакитне (на такі кольори є інші відповідники), а сизе, світло-сіре, тобто кольору голуба, "голубине". Рослина м'ята має назву "м'ята", бо її листочки ніби дрібно зім'яті; назва непрохідного після бурелому лісу – "чорноліс" вказує і на небезпечність території, темну колористику такої місцевості. У Шевченковому вірші-заповіті "Як умру, то поховайте" є фраза "реве ревучий" (мислеформа тут збережена ідеально!), але слово "Ревучий" мало би вживатися з великої букви, бо йдеться про один з найстрашніших порогів на Дніпрі – Ревучий, оскільки його рев було чути на багато кілометрів. Урешті, не треба вивчати всю творчість Кобзаря протягом одного навчального року, бо це втомлює учнів. Окремі поезії, цикл

"В казематі", балади, навіть поему "Катерина" можна дозовано вивчати в середніх класах!

Та краще повернемося ще раз до внутрішньої форми слова. Наприклад, слово "здорожений" означає "втомлений довгою тяжкою дорогою", дієслово "втихомирити" несе значення помирити, зробити тихими, тобто припинити крики, словесну агресію.

У художніх текстах завжди є ключові лексеми. Мовознавиця Марія Голянич називає їх "сигналізаторами змісту", що породжують "згущену думку", "приріст буття". Для прикладу, наведемо уривок з "Випадкового сонету" Івана Світличного: "Я – випадок. Я із закону випав. / **І впав у винятковість**" (Голянич, (2008), с. 131). Поетика назви також надзвичайно важлива. Ключові слова загострюють увагу читачів, спонукають не випускати з уваги винесене у назву твору явище ("Федько-халамидник", "Кайдашева сім'я", "Хіба ревуть воли як ясла повні?"). А синтаксичний розбір окремих речень (звичайно, заздалегідь підібраних учителькою / учителем) з художнього тексту допоможе учням краще зрозуміти ідіостиль певного письменника. Робота над мовою художніх творів завжди креативна, творча, ученицям / учням подобається, приносить естетичну насолоду, пропонує можливість відкривати нове, несподіване й цікаве.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, ми якби обирали програму чи писали підручник, то особисто мій вибір зупинився б на "Українська література з українською мовою". Чому? По-перше, тому що хронологічно українська література із зарубіжною в тому вигляді, як її подає відповідна шкільна програма, не збігається, і в цьому нема її недоліків, а є заскорузлість мислення різного роду профанів, котрі намагаються, образно кажучи, додавати вагони до кілометрів, а тому іронізують, що нібито українська література не може дорівнювати до зарубіжної. Але ж насправді зарубіжної в однині не існує, а є зарубіжні літератури в сукупності одного

шкільного предмета. Отже, якби порівнювати цю сукупність з англійською літературою Шекспіра чи іспанською літературою Сервантеса, чи французькою літературою Мольєра, чи американською Хемінгвея або Джека Лондона, ситуація виглядала б тожодною до нашої, бо не може часткове дорівнювати цілому.

Крім цього, кожному вчителю української мови і літератури важливе його власне навантаження, так звана "повна ставка", бо у випадку "неповної" він/вона опиняється найпершим претендентом на скорочення! Невже ви думаєте, що вчителі/вчительки цього не знають?! Ще одним аргументом "за" програму "Українська література з українською мовою" вважаю те, що обидва предмети викладатиме один і той самий учитель, а він найкраще знає, чого вкрай необхідне для уроків української літератури саме з мови. Сказати, чого і чому? Потрібна поетика назви творів, поетика самих творів, у доступному для старшокласників розумінні внутрішня форма слова на матеріалі художніх засобів, лінгвоаналіз віршів, аналіз ідіостилію конкретного письменника, що можливий тільки на мовному рівні. А ще вкрай необхідні виноски (зноски), зокрема

до творів Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша – й мовна робота з ними на уроках літератури. Про все інше промовчу, бо ще, може, писати програму "Українська література з українською мовою", і підручник не тільки для профільного рівня, причому також розрахованого всього на 10–15 персоналій письменників, якщо знайду підтримку однодумців. Отже, озивайтесь, прихильники й опоненти! А Міністерство освіти і культури нехай не б'є, образно кажучи, авторів у плечі кулаками, спонукаючи негайно подавати рукописи, бо, як мовлять у народі, від поквапу діти каліками родяться! Терміни подання програм і певного фрагмента підручників можна було б продовжити бодай до серпня чи навіть листопада, високопоставлені пані й панове!

ЛІТЕРАТУРА

- Вашенко, Г. (1950). Виховний ідеал. Мюнхен. 94 с.
- Голянич, М. (2008). Внутрішня форма слова. Івано-Франківськ. 296 с.
- Заболотний, В., Заболотний, О., Слоньовська, О., Ярмольська, І. (2022). Українська література. 5 клас. Київ: Літера ЛТД. 206 с.
- Заболотний, В., Заболотний, О.,

Слоньовська, О., Ярмольська, І. (2023). Українська література. 6 клас. Київ: Літера ЛТД. 288 с.

Пасічник, Є., Слоньовська, О. (2002). Українська література. Київ: Освіта. 319 с.

Симоненко, В. (1973). Вино з троянд. Мюнхен: Сучасність. С. 205–209.

Слоньовська, О., Мафтин, Н. В. Вівчар, Л. Т. (2017). Українська література. Київ: Літера ЛТД. 288 с.

Слоньовська, О., Мафтин, Н. В. Вівчарик, Н. М., Курінна, Н. С. (2018). Українська література. Київ: Літера ЛТД. 304 с.

Слоньовська, О., Мафтин, Н. В. Вівчарик, Н. М., Курінна, Н. С. (2018). Українська література. Київ: Літера ЛТД. 224 с.

Слоньовська, О., Мафтин, Н. В. Вівчарик, Н. М., Курінна, Н. С. (2017). Українська література. Київ: Літера ЛТД. 320 с.

Слоньовська, О., Мафтин, Н. В. Вівчарик, Н. М., Курінна, Н. С. (2017). Українська література. Київ: Літера ЛТД. 256 с.

Слоньовська, О. (2026). Феномен генія: "Ми є тому, що нас не може бути. Івано-Франківськ: Місто НВ. 800 с.

Стаття надійшла 16.05.2026 р.

